

ПЕДАГОГИК ИННОВАЦИЯЛАРНИ ТАЛАБА ИЖТИМОЙ ИНТЕЛЛЕКТ ДИНАМИКАСИГА ТАЪСИРИ

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.10.79.007>

Авлаев Ориф Умирович,

*Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти,
психология кафедраси доценти, психология фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD)*

Аннотация. Ушбу мақолада педагогик инновацияларни талаба ижтимоий интеллект динамикасига таъсири ўрганилган. Тўпланган натижаларни илмий-амалий талқини келтириб ўтилган. Шунингдек, педагогик технологиялар таълим олувчи шахсга, айниқса, унинг ижтимоий интеллекти тараққиётига ижобий таъсир кўрсатиши аниқланди. Бунинг учун талабаларнинг ақлий тараққиётини таъминлашга қаратилган педагогик технологияларни ўқув машғулотларда қўллашга мўлжалланган семинар-тренинглар татбиқидан аввал ва кейинги натижалар таҳлили амалга оширилган.

Калит сўзлар. Талаба, педагогик технологиялар, ижтимоий интеллект, эмоционал интеллект, ақлий тараққиёт, корреляцион боғлиқлик

ВЛИЯНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ НА ДИНАМИКУ СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА СТУДЕНТОВ

Авлаев Ориф Умирович,

*Ташкентская область Чирчикская государственная педагогика
Институт, доцент психологии, Доктор философии психологии (PhD)*

Аннотация. В статье исследуется влияние педагогических инноваций на динамику социального интеллекта студентов. Дана научная и практическая интерпретация собранных результатов. Также было обнаружено, что педагогические технологии положительно влияют на учащегося, особенно на развитие его социального интеллекта. Для этого проводится анализ результатов до и после проведения семинаров и тренингов, направленных на применение педагогических технологий на занятиях, направленных на обеспечение интеллектуального развития студентов.

Ключевые слова. Студент, педагогические технологии, социальный интеллект, эмоциональный интеллект, умственное развитие, корреляция

THE IMPACT OF PEDAGOGICAL INNOVATIONS ON THE DYNAMICS OF STUDENT SOCIAL INTELLIGENCE

Avlaev Orif Umirovich,

Tashkent region, Chirchik state pedagogy Institute, Associate Professor of Psychology, Doctor of Philosophy in Psychology (PhD)

Abstract. *This article examines the impact of pedagogical innovations on the dynamics of student social intelligence. Scientific and practical interpretation of the collected results is given. It was also found that pedagogical technologies have a positive impact on the learner, especially on the development of his social intelligence. For this purpose, the analysis of the results before and after the implementation of seminars and trainings aimed at the application of pedagogical technologies in the classroom, aimed at ensuring the intellectual development of students.*

Keywords. *Student, pedagogical technologies, social intelligence, emotional intelligence, mental development, correlation*

Таълимнинг самарадорлигини амалга оширишда юқори кўрсаткичли воситалардан бири – бу педагогик технологиялар эканлиги сир эмас. Таълим-тарбия жараёнига илғор педагогик технологиялар назарияси ва амалиётининг кириб келиши замон талабидир. Педагогик технологиялар муаммоси педагогик нуқтаи назардан илмий асосда чуқур ўрганилган. Бироқ улар таълим-тарбия жараёнига татбиқ этилганда, талаба шахсига (унинг психик жараёнларига) нисбатан психологик таъсири масаласи шу пайтгача жиддий тадқиқ қилинмаган. Зеро, инсон шахси ўта мураккаб ва кўп қатламли тузилмага эга бўлган психологик объект ҳисобланади. Педагогик технологиялар талаба шахсига яхлит ҳолда таъсир қилади, унда муайян ўзгаришларни вужудга келтиради. Педагогик технологиялар маълум мазмунни талабалар онгига етказиш усули сифатида уларнинг ақлий тараққиётига таъсир кўрсатади. Кўплаб психолог олимлар таъкидлаганларидек (Б.Г.Ананьев, В.В.Давидов, Л.С.Виготский, А.А.Вербицкий, А.М.Матюшкин), ақлий тараққиёт бевосита мазмун таъсири асосида амалга оширилади. Шакл ва мазмун уйғунлиги, яъни самарали таъсир кўрсатадиган педагогик технологиялар замирига мазмуннинг жойлаштирилиши талабалар ақлий тараққиётининг асосини белгилайди.

Адабиётлар таҳлили. Педагогик технологиялар ўзида анъанавий таълим тизимидаги камчиликларни такрорламаслиги билан, аксинча, таълим олувчини фаол шахсга айлантириб қўйиши билан, унинг тафаккури тараққиётига имконият яратиб бериши билан тавсифланади. Педагогик технологиялар тушунчасига В.П.Беспалько куйидагича

таъриф берган: «Педагогик технология – олдиндан режалаштирилган ўқув-тарбиявий жараённинг амалиётга узлуксиз сингдирилиши» [5.33].

Шу ўринда таъкидлаб ўтиш жоизки, педагогик ва психологик технологиялар 3 та функцияни бажаради.

Инструментал функция. Бунда таълим субъектларида маълум кўникма ва малакалар шакллантирилади.

Гностик функция. Бунда ўқув фаолияти қатнашчиларида билимлар шакллантирилади ва талаба ҳамда талабаларнинг тафаккури ривожлантирилади.

Ижтимоий-психологик функция. Бунда талабаларда маълум ижтимоий-психологик кўникмалар ривожлантирилади. Масалан, коммуникатив кўникмалар шакллантирилади.

Ҳар бир функцияга мос ҳолда маълум технологиялар қўлланилади: инструментал функция учун ўйин машқлари, гностик функция учун дидактик технологиялар, ижтимоий-психологик функция учун ролли ўйинлар қўлланилади [6].

Таълимни фаоллаштириш, талабаларни мустақил ижодий фаолиятга боғлаш орқали уларни фикр юритишга, тафаккурини ишлатишга жалб қилиш зарур деган ғояларни Ж.Ж.Руссо, И.Г.Пестолоцци сингари мутафаккирларнинг асарларида учратиш мумкин. Уларнинг асарларида қотиб қолган, ёдлашдан нарига ўтмайдиган эски таълим усулларидадан воз кечиб, таълимнинг «фаол» усулларига ўтиш тарғиб қилинганлигининг гувоҳи бўламиз [6].

XX асрнинг 70-80-йилларига келиб англиялик психолог Э.Де Боно педагогик технологияларнинг таълимда қўлланилиши тарафдори бўлиб чиқди ва ўз тадқиқотларида уларнинг талабалар ақлий тараққиётига таъсирини кўрсатиб берди [8]. Унинг фикрича, таълим олувчида тафаккур жараёнини уйғотмайдиган таълим ҳар доим кутилган натижа бермайдиган таълим ҳисобланади.

Боланинг билиш жараёнининг, тафаккурининг тараққиёти тўғрисида энг эътиборли назариялардан бири – Л.С.Виготскийнинг олий психик функциялар тараққиёти назарияси ҳисобланади. Мазкур назарияда инсоннинг ижтимоий моҳияти ва (унинг) фаолиятининг билвоситалик табиати (унинг қуроллар орқали, белгилар ёрдамида амалга оширилиши) ўз аксини топган [7].

Ижтимоий интеллектни М.Форд ва М. Тисак интеллектни баҳолашнинг негизида муаммоли ҳолатларнинг тўғри ечимини топиш ётишини таъкидлайдилар. Улар ижтимоий интеллект ахборотларни қайта ишлаш билан боғлиқ бўлган ментал қобилиятларнинг аниқ ва мутаносиб гуруҳини ўз ичига олишини кўрсата билдилар. Бу қобилият гуруҳи эса ўз ўрнида «формал» тафаккур асосини ташкил қилувчи ва «академик»

интеллект тестлари билан текширилувчи қобилиятлардан тубдан фарқ қилади. Шу нуқтаи назардан биз педагогик технологияларнинг таълимда талаба ижтимоий интеллектига таъсирининг психологик ўзига хослигини ўрганишни мақсад қилиб танладик.

Тадқиқот методлари: Мақола мақсадини ҳал этиш учун қуйидаги тадқиқот методларидан фойдаланилди: Талабанинг таълим жараёнидаги интеллектуал салоҳияти кузатилди. .Дж.Гилфорд ва М.Салливеннинг «Ижтимоий интеллект диагностикаси» «Эмоционал интеллект диагностикаси» методикаларидан фойдаланилди. Тўпланган эмпирик қийматлар математик-статистиканинг ишончли усуллари ёрдамида таҳлил қилинди.

Тадқиқот натижалари: Таълим-тарбия жараёнининг замонавий кўринишини ўзида акс эттирувчи таълим технологияларни ўрнини тўғри талқин этиш лозим:

- педагогик технологияларнинг талаба касбий шаклланишида уларнинг интеллектуал ривожини учун таъсири;

- таъсирнинг педагогик-психологик аҳамиятини қандай омилларда акс этиши;

- педагогик технологияларнинг талабанинг ижтимоий ва эмоционал интеллект даражасини белгилашдаги ўрни.

Бунинг учун тажриба жараёнида институтда ташкил этиладиган замонавий педагогик технологиялар ойлиги тадбири орқали экспериментал ишларимизни ташкил этиш энг қулай вариант сифатида қабул этдик. Тажриба жараёнида педагогик технологияларни таълим жараёнида қўллашда фойдаланилган муаммоли таълим, ақлий ҳужум, кичик гуруҳларда ишлаш сингари интерфаол усуллардан фойдаланиш жараёнидаги талаба муносабатларидаги ўзгаришларни баҳолашга эришдик. Бунинг учун талабаларнинг ушбу усуллар қайси жиҳатдан фаолият самарадорлигига таъсири ёки шахсий-касбий ўсишга кўрсатадиган таъсирини баҳолашга эришдик. Талабаларнинг билимларнинг ўзлаштиришида умумий интеллект коэффициенти юқори белгиловчи омил ҳисобланадиган бир шароитда, ижтимоий ёки эмоционал интеллект эса уларнинг касбий-шахсий камолотини таъминлашга хизмат этувчи асосий омиллар сарасига киришини таъкидлаш жоиз. Биз ушбу усулларни қўллашда фойдаланилган педагогик технологияларнинг шкалали баҳолашга урғу бердик. Ушбу усулга кўра талабалар қўлланилган замонавий таълим усулларининг фаолияти учун таъсирини 5 балли шкалада энг аҳамиятли бўлса 5 балл, энг аҳамиятсиз бўлса 1 балл билан баҳолашлари сўралди. Шунингдек ушбу кўрсаткичларни кейинчалик талабаларнинг умумий интеллект, эмоционал ва ижтимоий интеллектлари билан ўзаро

алоқадорлик коэффициентларини текширишимизга ҳам олиб келди. Бу эса талабаларнинг касбий шаклланиши жараёнимда ўзлаштирадиган билимлар даражасини белгилашимиз учун ҳам аҳамият касб этди (иловаларга қаралсин). Биз таълим технологияларнинг талабалар фаолиятига таъсири юзасидан олиб орган тажрибамиз натижаларига эътибор қаратайлик (1-жадвал.)

1-жадвал

Таълим жараёнида қўлланилган таълим технологияларнинг талаба фаолиятига таъсири баҳолаш кўрсаткичлари

Таълим усуллари / Йўналишлар	Муаммоли таълим	Ақлий хужум	Лойиҳа лаш	Ҳамкорлик-да ишлаш	Кичик гуруҳларда ишлаш	Ўртача қиймат
Психология	4,23	3,63	4,71	4,68	4,62	4.37
Педагогика	4,59	4,15	4,51	4,64	4,58	4.49
Физика-математика	4,53	3,73	4,28	4,54	4,26	4.27
Тарих	4,69	4,24	4,11	4,59	4,58	4.44
Филология	4,61	4,23	4,31	4,53	4,43	4.42
Ўртача қиймат	4.53	3.99	4.38	4.59	4.49	

Бир нарсани эътироф этишимиз керак талабаларнинг таълим технологияларини татбиқ этишга қадар ўзлаштириш кўрсаткичлари билан уларнинг педагогик технологиялар асосида ўқитиш натижалари кўрсаткичлари ўзаро таққослангандаги ҳолат (йўналишлар кесимида) ўзаро қиёсий ўрганилди.

Замонавий педагогик технологиялар сифатида қўлланилган усулларнинг аҳамиятлилик кўрсаткичи талабаларнинг муносабати орқали баҳоланганда ҳар бир таълим йўналиши ўзига хос қийматларда акс этди. Шу ўринда айтиб ўтиш керакки, таълимда қўлланилган технологик усуллар талабанинг билим даражаси, унинг таълим муҳитидаги фаоллиги ва ақлий салоҳият даражасига таъсири фақат ички мантикий боғлиқликлар орқали ўрганиш мумкин бўлади. Бундан кўринадики, таълим жараёнида қўлланилган таълим технологияларнинг талаба фаолиятига таъсирида қўлланилиши аҳамияти жиҳатида барча факультетлар бўйича ўртачадан юқори қийматни акс эттирилганлиги келтирилган жадвал натижаларида акс этиб турибди. Биз натижаларни ҳар бир факультет доирасида ва таълим усуллари бўйича таққослаш имконига эга бўлдик.

Қўлланилган усулларнинг аҳамиятига кўра барча усуллар таълим жараёнида талабаларга ижобий таъсир кўрсата олган (деярли усулларнинг аҳамияти ўртачадан юқори), аммо муаммоли вазиятлар ҳосил қилиш, ҳамкорликда ва кичик гуруҳларда ишлаш технологиялари

бир мунча юқорироқ натижаларни акс эттирган (4.53, 4.59 ва 4,49). Аммо ақлий ҳужум усули бошқа усулларга нисбатан бир оз куйи кўрсаткични намоён этганлиги билан характерланди. Бу эса ушбу усулнинг қўлланиш технологиясиси, бошқа усулларга қараганда бир оз осон бўлса-да (3.99) пастроқ қийматларда акс этмоқда. Бундан кўринадик, қўлланилаётган таълим усулининг осон ёки мураккаблиги эмас, балки усулдан самарали ва ўз ўрнида фойдаланиш таълимда ўзининг ижобий натижасини бериши мумкинлигини тасдиқламоқда.

Ўз навбатида ушбу натижаларнинг факультетлар бўйича кузатилганда эса натижалар ўзининг ижобий аҳамиятини йўқотмаган: Психология-4.37, педагогика-4.49, Физика-математика-4,27, тарих-4,44 ва филология-4.42 кўрсаткичларни намоён этди. Бундан кўринадики, таълим усуларини қўллаш таълим жараён учун фойдадан холи эмас экан. Ҳатто бу ҳолат педагогик технологиялар ойлиги натижаси бўйича талабалар ўзлаштиришида ҳам ўз аксини топган (йўналишлар кесимида)

Шуни алоҳида қайд этиб ўтиш жоизки, технологик ёндашув асосида педагогик фаолиятни ташкил этиш индивидуал ва ижодий хусусиятга эга. Шу билан бирга таълим ва тарбия жараёнини йўлга қўйишда янги педагогик технологиялардан фойдаланиш касбий хусусиятларни шаклланишига, ижтимоий ва эмоционал интеллект турларини ривожланишига ижобий таъсир кўрсатувчи омил сифатида намоён бўлар экан.

2-жадвал

Таълим усуллари	Муаммоли таълим	Ақлий ҳужум	Лойиҳалаш	Ҳамкорликда ишлаш	Кичик гуруҳларда ишлаш
Интеллект турлари					
Ижтимоий интеллект	-0.238	0.224	0.344*	0.412**	0.436**
Эмоционал интеллект	0.201	0.208	0.263	0.431**	0.482**

Талабаларнинг интеллекти билан таълим усуларини таъсири ўртасидаги ўзаро корреляцион муносабатларда илмий аҳамиятга эга кўрсаткичлар қўлга киритилди. Талабаларнинг интеллект билан таълим усуларини таъсири орасидаги корреляцион муносабатларда эътибормизни тортган томони корреляцион алоқаларда таълим усулларининг таъсири ижтимоий ва эмоциоанал интеллект кўрсаткичларида анча яққолроқ ва ижобий боғланишлар ҳосил қилганлигидадир. Бундан кўринадики, таълим усуларини қўллаш талабанинг ижтимоий интеллектига таъсир кўрсатиш самарадорлиги оператив тарзда акс этмас экан. Аммо ҳамкорликда ишлаш, гуруҳий

муносабатларни шакллантиришга ўз таъсирини ўтказмасдан қолмаслиги кузатилди. Бир нарсани эътироф этишимиз керакки, умумий интеллект билан муаммоли таълимни ташкил этиш усусили ўртасидаги ўзаро алоқадорлик физика-математика ва табиатшунослик йўналиш талабаларида ижобий ва юқори корреляцион алоқани намоён этди. Чунки, бу усулни ушбу соҳа талабаларида фойдаланиш самарали бўлиши улардаги аниқлик ва қўйиладиган муаммоларнинг аниқлиги ва ўз ечимини яққол кўрсаткичларда акс эттиришида бўлиши билан боғлаш мумкин. Аммо педагогика, тарих ва бошқа йўналишларда эса таълим жараёнида ҳосил қиладиган муаммо бир неча ечимларда акс этиши мумкинлиги билан характерланади.

Аммо бизнинг тадқиқотимизда таълим усуллариининг талаба интеллектига таъсирини акс эттирувчи корреляцион муносабатларнинг кўп қисмида эса ижтимоий ва эмоционал интеллектнинг яққолроқ намоён бўлишига замин ҳозирлаши мумкин экан. Чунки, талабаларнинг умумий ва таълим йўналиши бўйича натижаларида интерфаол таълим усуллариининг таъсири ҳамкорликда ишлаш ҳамда эмоционал интеллект бўйича натижалар анча ижобий кўриниш олди (таълим йўналишлари бўйича ҳам): ижтимоий интеллект лойиҳалаш билан ($r=0.344, p<0.05$), ҳамкорликда ишлаш ($r=0.412, p<0.01$) ва кичик гуруҳларда ишлаш ($r=0.436, p<0.01$) юқори ижобий муносабат ҳосил қилди. Ўз навбатида талабаларнинг эмоционал интеллект ҳам ҳамкорликда ишлаш ва ($r=0.431, p<0.01$) ва кичик гуруҳларда ишлаш ($r=0.482, p<0.05$) усуллари билан юқори ижобий боғланиш ҳосил қилмоқда (хусусий ҳоллар ҳам буни тасдиқлайди).

Хулосалар:

Тадқиқотимиз натижаларидан келиб чиқиб хулосалашимиз мумкинки, интерфаол таълим усуллариини танлаш талабаларнинг умумий интеллектдан кўра уларнинг ижтимоий фаоллик даражасига кўпроқ таъсир кўрсатаётган экан. Бундай ҳолат талабаларнинг касбий шаклланишида ижтимоий ва эмоционал интеллект даражасини ўсиб бориши муҳим омил бўлади.

1. Ҳар бир босқич талабаларида эмпатиянинг қайсидир даражаси кўпроқ камол топган бўлиши кузатилди: биринчи босқичларда эмоционаллик билан идентификациялашув; иккинчи босқичларда эса эмоционаллик билан сидқидиллик; учинчи босқичларда рационаллик, интуитивлик ва идентификациялашув; тўртинчи босқичларда эса рационаллик, эмоцияга мувофиқлашув ва идентификация каналларини ривожлантиришга мойиллик хосдир.

2. Технологик ёндашув асосида педагогик фаолиятни ташкил этиш индивидуал ва ижодий хусусиятга эга. Шу билан бирга таълим ва

тарбия жараёнини йўлга қўйишда янги педагогик технологиялардан фойдаланиш касбий хусусиятларнинг шаклланишига, ижтимоий ва эмоционал интеллект турларининг ривожланишига ижобий таъсир кўрсатувчи омил бўлиб ҳисобланади.

3. Педагогик инновациялар асосида фаолиятни ташкил этиш индивидуал ва ижодий хусусиятга эга. Шу билан бирга таълим ва тарбия жараёнини йўлга қўйишда янги педагогик технологиялардан фойдаланиш касбий хусусиятларни шаклланишига, ижтимоий ва эмоционал интеллект турларини ривожланишига ижобий таъсир кўрсатувчи омил бўла олади. Бу эса талабаларга касбий ривожланиш ва мослашиш имконини беради.

4. Педагогик инновациялар таълим олувчи шахсга, айниқса, унинг ақлий тараққиётига ижобий таъсир кўрсатади. Бу таъсирнинг даражаси бир қанча омилларга, жумладан, таълим олувчи шахснинг индивидуал-психологик хусусиятларига, педагогик технологиялар дастурининг муваффақиятли тузилганлигига, шунингдек, педагогик технологиялар орқали таъсир кўрсатаётган таълим берувчи шахс ва унинг тайёргарлигига боғлиқдир.

Адабиётлар

1. Avlaev O. U. Талабалар камолотида ижтимоий интеллектнинг гендер фарқлари. «Psixologiya» ilmiy jurnal. 2021. № 1, 34-41 бетлар.

2. Avlaev O., Butaeva U. Shaxs kamolotining psixologik determinant. Xalq ta'limi ilmiy-metodik jurnali. 2021. № 6, 87-92 бетлар.

3. Butaeva U., Avlaev O., Abdumannotova N. Scientific and practical studies of psychological maturity of students./ Journal of critical reviews. JCR. 2020; 7(12): 3063-3070 doi: 10.31838/jcr.07.12.463

4. Burkhanov A., Avlaev O., Abdujalilova Sh. Responsibility as a criterion for determining personal maturity/ E3S Web of Conferences 2021.

5. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. - 192 с.

6. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М.: ИРПО, 1995. - 212 с.

7. Виготский Л.С. Педагогическая психология/ Под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. - 480 с.

8. Столяренко Л.Д. Педагогическая психология. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. - 544 с.